

Nr 4

Memorial om anslag till utredning angående riksdagens hus m. m.

I skrivelse till bankoutskottet den 6 december 1966 har *styrelsen för riksdagens förvaltningskontor* upptagit frågan om en jämförande teknisk-ekonomisk utredning av olika alternativ för lösning av riksdagens lokalproblem. Skrivelsen är såsom *bilaga 1* fogad till detta utlåtande.

Förvaltningskontorets initiativ har föranletts bl. a. av grundlagberedningens pågående arbete med sikte på en partiell författningsreform, som skulle kunna omfatta övergång till enkammarriksdag från och med år 1971. I skrivelsen redovisas olika under senare år framlagda förslag till nytt riksdagshus, i regel med förläggning till annan plats än Helgeandsholmen, och till om- och tillbyggnad av det nuvarande riksdagshuset, eventuellt med ianspråktagande av riksbankens fastighet. Förvaltningskontorets styrelse anser att utgångspunkten för lokalfrågans fortsatta behandling bör vara att riksdagen för framtiden skall kvarstanna på Helgeandsholmen. Ett slutligt ställningstagande till frågan om nybyggnad respektive ombyggnad för riksdagens räkning bör enligt styrelsens uppfattning föregås av en jämförande teknisk-ekonomisk utredning av riksdagens lokalfrågor jämte viss programmering, för vilken utredning erfordras en tid av ca ett år. Styrelsen önskar nu att riksdagen skall bemyndiga den att föranstalta om en sådan utredning och att riksdagen därvid skall besluta att utredningen skall bedrivas med utgångspunkt i att riksdagens hus skall vara förlagt till Helgeandsholmen. För utredningens genomförande räknar styrelsen med ett reservationsanslag av 945 000 kronor på tilläggsstat till riksstaten för innevarande budgetår.

Den planerade utredningen skall enligt förslaget avse även riksbankens nuvarande hus och tomt. Med anledning därav har utskottet från *fullmäktige i riksbanken* inhämtat yttrande i ärendet, vilket yttrande återges som *bilaga 2*. Av yttrandet framgår att fullmäktige icke har något att invända mot det angivna programmet för utredningen men att detta ställningstagande icke får uppfattas som ett önskemål hos riksbanken att avflytta från Helgeandsholmen.

Utöver de uppgifter om olika om- och nybyggnadsprojekt som redovisas i bilaga 1 må nämnas att ett antal ledamöter av riksdagen den 12 januari 1967 till förvaltningskontoret överlämnat en skrivelse med synpunkter på riksdagens lokalproblem, vari presenteras ett förslag till riksdagskontor, 1 — *Bihang till riksdagens protokoll 1967. 8 saml. Nr 4*

uppfört på det nuvarande riksbankshusets plats. Den föreslagna nybyggnaden skulle enligt förslagsställarnas beräkning kunna inrymma 320—380 arbetsrum samt därjämte vissa service- och gemensamhetsanläggningar, sammanträdeslokaler och ytterligare arbetsplatser.

Utskottet

Riksdagens lokalfrågor har under de senaste åren varit föremål för stor uppmärksamhet, och riksdagen har fattat flera beslut syftande till att bereda ökat utrymme såväl åt dess förvaltnings- och serviceorganisation som åt partikanslierna och de enskilda riksdagsledamöterna. Nyligen har ett sextiotal rum i kvarteret Rosenbad tagits i anspråk för utskotts- och parti-gruppsändamål och såsom arbetsrum för ledamöter. Genom att vissa delar av riksdagsbibliotekets samlingar flyttas från riksdagshuset frigörs lokaler som avses bli utnyttjade till ledamötsrum. Ytterligare sådana kommer att utvinnas genom iordningställande av vissa utrymmen under riksdagshusets tak.

De åtgärder som här nämnts innebär dock endast partiella förbättringar. Mera genomgripande förändringar måste vidtagas för att på längre sikt skapa tillfredsställande lokalförhållanden. Detta gäller redan vid nuvarande organisation av riksdagen. Planerna på en författningsreform, omfattande bl. a. övergång till enkammersystem, gör det oundgängligt att verkställa en fullständig översyn av lokalproblemen.

I ett remissyttrande hösten 1966 (BoU:s utl. nr 47, bil. 6) meddelade styrelsen för riksdagens förvaltningskontor sin avsikt att ta initiativ till en jämförande utredning av olika alternativ för ombyggnad av det nuvarande riksdagshuset och för byggande av ett nytt riksdagshus. Syftet skulle vara att underlätta för riksdagen att, sedan beslut fattats om en författningsreform, snabbt ta ställning i bygnadsfrågan. I sin nu förevarande skrivelse till bankoutskottet föreslår förvaltningskontorets styrelse att den skall få bemyndigande att föranstalta om den tidigare aviserade utredningen. Denna karakteriseras som en jämförande teknisk-ekonomisk utredning av riksdagens lokalfrågor, verkställd med hänsyn till eventuell övergång till enkammersystem och innefattande viss programmering. I sin skrivelse redovisar styrelsen de tilltänkta närmare riktlinjerna för utredningen, vilken beräknas kunna bli slutförd på ca ett år. Medelsbehovet för ändamålet anges till 945 000 kronor, vilket belopp föreslås ställas till förfogande i form av ett särskilt reservationsanslag.

Utskottet finner det i likhet med förvaltningskontorets styrelse angeläget, att en utredning av här angivet slag kommer till stånd. Utan en i tid genomförd inventering av lokalbehovet och planering för att täcka det kommer ett beslut om övergång till enkammersystem att medföra onödigt stora praktiska svårigheter. Därtill kommer att hittills vidtagna och projekterade

åtgärder inte kan anses tillräckliga för att fylla behovet av ytterligare arbetsrum för riksdagens ledamöter och personal samt partikanslierna. Utskottet vill således föreslå att riksdagen ger förvaltningskontorets styrelse det önskade bemyndigandet att föranstalta om en utredning av riksdagens lokalfrågor samt anvisar erforderliga medel för ändamålet. Såsom riktlinjer för denna utredning bör, med den modifikation som utskottet anger i det följande, gälla vad styrelsen därvidlag föreslagit.

Bland de förslag till uppförande av ett nytt riksdagshus som under årens lopp framlagts har åtskilliga avsett förläggning till annan plats än Helgeandsholmen. Efter att ha redogjort för vissa sådana projekt konstaterar förvaltningskontorets styrelse att en placering utanför Helgeandsholmen skulle medföra stora nackdelar, eftersom den skulle i hög grad försämra möjligheterna till fortsatt nära kontakt mellan å ena sidan riksdagen, å andra sidan regeringen och statsdepartementen. Med hänsyn också till traditionens bud och till grundlagberedningens tidsplan för författningsreformen förordar styrelsen att utredningen skall verkställas med utgångspunkt i att riksdagens hus alljämt skall vara förlagt till Helgeandsholmen.

Liksom styrelsen finner utskottet det ofrånkomligt att riksdagens hus befinner sig i nära anslutning till det område i Staden mellan broarna och på Nedre Norrmalm där statsdepartementen har sina lokaler. Även ett stort antal andra myndigheter är förlagda till denna del av huvudstaden, och områdets karaktär av förvaltningscentrum torde bli ytterligare utpräglad i samband med den pågående omdaning av Nedre Norrmalm. En förläggning av riksdagens hus till en mera avlägsen plats torde medföra svåröverskådliga och onödigt kostnadskrävande konsekvenser.

Det nu sagda innebär dock inte, att inte vissa alternativ till en fortsatt förläggning till Helgeandsholmen skulle kunna övervägas. I första hand tänker utskottet på Nedre Norrmalm, vars slutliga planlösning ännu inte är avgjord och som måhända skulle kunna erbjuda ett läge för riksdagens hus som från praktisk synpunkt icke vore underlägset det nuvarande. Utskottet finner det därför rimligt, att den planerade utredningen inte begränsas i så hög grad som förvaltningskontorets styrelse föreslagit utan även kommer att avse alternativ till lokalisering av riksdagens hus utanför Helgeandsholmen.

Utskottet avser givetvis icke, att alla dylika alternativ som är teoretiskt tänkbara skall beaktas. Åtskilliga av de förslag som förekommit i debatten om ett nytt riksdagshus torde av stadsplanemässiga, antikvariska, tekniska eller ekonomiska skäl vara föga realistiska, och härtill kommer den begränsade geografiska rörelsefrihet som önskemålet om fortsatt nära anslutning till statsdepartementen etc. medför. Med hänsyn härtill räknar utskottet med att den utvidgning av utredningens omfattning som utskottet förordar inte i någon mera väsentlig mån skall påverka tidsåtgången och kostnaderna för utredningen. Utskottet begränsar sin hemställan om medel

för ändamålet till att avse den av förvaltningskontorets styrelse angivna summan. Därest medelsbehovet skulle öka, torde frågan om ytterligare anslag få aktualiseras senare.

Den planerade utredningen bör enligt förslaget omfatta även utnyttjandet av riksbankens nuvarande hus och tomt. Bankofullmäktige redogör i sitt yttrande över förslaget för hur frågan om en flyttning av riksbanken från dess nuvarande byggnad aktualiserats och framhåller att det från riksbankens sida inte föreligger något önskemål att flytta från Helgeandsholmen. Utskottet vill för sin del vitsorda att det är riksdagens behov av utökade lokaler, som föranlett att åtgärder under de senaste åren vidtagits i syfte att få till stånd ett nytt riksbankshus på Nedre Norrmalm. Därest riksdagen även framgent skall vara förlagd till Helgeandsholmen får det enligt utskottets mening bedömas som osannolikt att riksbanken kan kvarstanna i sin nuvarande fastighet. Utskottet finner det därför ofrånkomligt att utredningen får gälla utnyttjandet av Helgeandsholmen i dess helhet. Såsom framgår av bankofullmäktiges yttrande har fullmäktige inte i och för sig något att invända mot att utredningsuppdraget får denna omfattning. Med hänsyn till att något slutgiltigt beslut ännu icke fattats om utformningen av det område dit riksbankens nya byggnad avsetts bli förlagd, är det enligt utskottets uppfattning särskilt angeläget att också den fortsatta utvecklingen av riksbankens lokalfråga på detta sätt blir beaktad.

Med hänsyn till den grad av förutsättningslöshet som avses präglade utredningsarbetet finner utskottet inga ytterligare uttalanden från riksdagens sida vara erforderliga i detta sammanhang. När utredningens resultat föreligger torde underlag finnas för den ingående debatt om utformningen av riksdagens hus som otvivelaktigt är motiverad med hänsyn till såväl riksdagens funktion som stadsplanemässiga och estetiska synpunkter.

Åberopande vad sålunda anförts hemställer utskottet,

att riksdagen måtte

dels bemyndiga styrelsen för riksdagens förvaltningskontor att föranstalta om en utredning av riksdagens lokalfrågor jämte viss programmering i enlighet med de riktlinjer som utskottet ovan angivit,

dels på tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1966/67 anvisa till *Utredning angående riksdagens hus m. m.* ett reservationsanslag av 945 000 kronor.

Stockholm den 14 februari 1967

På bankoutskottets vägnar:

C. G. REGNÉLL

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ståhle, Åke Larsson, Palm, Hilding, Lundin, Nils Theodor Larsson, Enarsson och Lundberg;

från andra kammaren: herr Regnell, fru Renström-Ingenäs, herrar Berglund, Börjesson i Glömminge, Haglund, Fridolfsson i Rödeby och Millsten.

Till Riksdagens Bankoutskott

Inledning

Styrelsen för riksdagens förvaltningskontor avgav den 20 september 1966 utlåtande till bankoutskottet i anledning av dels skrivelse den 10 mars 1966 från riksgäldsfullmäktige angående eventuell utflyttning av riksdagsbiblioteket till kvarteret Vinstocken, dels motioner om arbetsrum för riksdagens ledamöter m. m. (BaU 1966: 47 bil. 6).

I utlåtandet framhöll styrelsen att ett slutligt ställningstagande till riksdagens lokalproblem var beroende av beslut i författningsfrågan men att vissa förberedande åtgärder kunde vidtas som underlättade ett sådant ställningstagande, när en författningsreform beslutats. Till dylika åtgärder hörde bl. a. ett klarläggande av a) tillskottet av rum och parkeringsutrymmen, b) kostnaderna samt c) tidsåtgången vid en ombyggnad respektive nybyggnad inom samma kub som f. n. vid en fortsatt förläggning av riksdagens hus på Helgeandsholmen. Styrelsen, som till förberedande diskussion tagit upp dessa spörsmål, förklarade sig ämna återkomma till frågan i annat sammanhang.

I sitt utlåtande 1966: 47 uttalade bankoutskottet, att utskottet förutsatte att förvaltningskontoret även framgent ägnade riksdagens lokalfrågor stor uppmärksamhet och därvid icke blott beaktade hittills framkomna förslag utan även prövade möjligheter till nya lösningar, även sådana av genomgripande natur. Den jämförande utredning av olika ombyggnads- och nybyggnadsalternativ som förvaltningskontorets styrelse aviserat i sitt remissyttrande syntes vittna om en sådan avsikt. Utskottet förklarade sig med intresse emotse förvaltningskontorets vidare initiativ i detta hänseende.

I sitt ovannämnda remissutlåtande uttalade förvaltningskontorets styrelse att styrelsen, mot bakgrunden av sin allmänna bedömning av riksdagens lokalfrågor och med beaktande av ett av byggnadsstyrelsen i ärendet avgivet yttrande, för det dåvarande inte var beredd biträda ett i de likalydande motionerna I: 42 och II: 76 framfört förslag om en utredning av möjligheterna att genom i riksdagshusplanen nedsänkta huskroppar eller på annat sätt få fram för riksdagsledamöternas behov erforderligt antal arbetsrum samt parkeringsutrymmen för deras bilar. Styrelsens tanke var nämligen att ett sådant förslag borde beaktas i samband med den jämförande utredning som avses med förevarande framställning.

Vid behandlingen i riksdagen den 23 november 1966 av bankoutskottets

ovannämnda utlåtande nr 47 biföll första kammaren utskottets hemställan att de nyssnämnda motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Andra kammaren biföll däremot ett av herr Turesson under överläggningen i kammaren framfört yrkande att riksdagen med anledning av motionerna måtte uppdraga åt styrelsen för riksdagens förvaltningskontor att låta utreda den i motionerna avsedda frågan.

I skrivelse till riksdagens förvaltningskontor den 8 november 1966 har grundlagberedningen meddelat, att beredningen f. n. arbetar med sikte på en partiell författningsreform vid 1968 och 1969 års riksdagar. Den partiella reformen skall omfatta bl. a. övergång till enkammarriksdag. Enligt beredningens skrivelse, vari understrykes att några slutliga ställningstaganden i fråga om förutsättningarna för en lösning av riksdagens lokalproblem inte föreligger, bör man t. v. utgå från följande preliminära förutsättningar.

Den partiella författningsreformen bör antas enligt skrivelsen träda i kraft den 1 januari 1971 efter riksdagsval på hösten 1970. Enkammarriksdagen torde komma att bestå av 350 ledamöter, möjligen en eller ett par ledamöter ytterligare. I fråga om utskottens antal torde man böra räkna med att nuvarande antal ständiga utskott ökas med ett eller ett par. Antalet utskottsledamöter torde böra beräknas till något mer än f. n. i varje utskott. I varje fall kan man anta att det sammanlagda antalet utskottsledamöter ökas i förhållande till nu.

Genom nyssnämnda skrivelse från grundlagberedningen har förvaltningskontoret satts i tillfälle att mot bakgrunden av de av beredningen angivna preliminära förutsättningarna ta erforderligt initiativ i syfte att förverkliga den inledningsvis berörda jämförande teknisk-ekonomiska utredningen. Både grundlagberedningens preliminära tidsplan och den debatt som förekommit angående riksdagens lokalfrågor gör det angeläget att en sådan utredning snarast kommer till stånd. Styrelsen kommer att genom nära kontakt med grundlagberedningen fortlöpande hålla sig underrättad om beredningens ställningstaganden på de skilda punkterna.

Riksdagens lokalisering

Tanken på riksbyggnader på Helgeandsholmen uppkom första gången vid 1872 års riksdag. Av olika skäl dröjde det dock till år 1888, innan riksdagen beslöt att till Helgeandsholmen förlägga riksdagens och riksbankens hus. Den 12 januari 1905 överlämnades riksdagshuset till riksgäldsfullmäktige. Samma år sammanträdde riksdagen för första gången i denna byggnad. Den 22 oktober året därpå kunde riksbanken börja sin verksamhet i nuvarande riksbankshus.

Under riksdagens och riksbankens drygt 60-åriga förläggning till Helgeandsholmen har trakten kring detta rikets politiska centrum även utveck-

lats i riktning mot ett administrativt sådant. Denna utveckling kommer, såvitt nu kan förutses, att fortsätta.

Inom byggnadsstyrelsen pågående planering för statliga ändamål baseras sålunda på att inom den del av Norrmalm, som begränsas i väster av Tegelbacken, i norr av Herkulesgatan, i öster av Malmtorgsgatan jämte kv. Vinstocken (f. d. Skandinaviska Banken) och i söder av Strömmen, under de närmaste 10—15 åren genom betydande statsförvärv av fastigheter och nybyggnader förutsättningar skall skapas för förläggning av ett betydande antal förvaltningsorgan. En liknande planering pågår inom byggnadsstyrelsen i fråga om norra delen av Staden mellan broarna. Även när det gäller domstolars och förvaltningsorgans lokalisering på Riddarholmen i samband med viss bortflyttning av myndigheter pågår planeringsverksamhet inom byggnadsstyrelsen.

Byggnadsplaneringen för Norrmalm och norra delen av Staden mellan broarna är generell, d. v. s. den är avsedd att möjliggöra ett generellt utnyttjande av byggnaderna oavsett för vilka myndigheter de disponeras.

Sammanlagt torde det förvaltningscentrum norr, söder och sydväst om Helgeandsholmen, som enligt det föregående delvis finns, delvis är i vardande, få en kapacitet om ca 6 500 rumsenheter inklusive vissa gemensamma lokaler (hörsalar, lunchrum etc.) och förbindelser samt beräknas motsvara behovet för ca 8 000 anställda.

Redan nu är — utöver slottet — statsrådsberedningen och samtliga statsdepartement samt åtskilliga centrala statsorgan, inklusive riksdagens verk, förlagda i Helgeandsholmens omedelbara närhet. Av statsdepartementen är utrikes-, försvars- och handelsdepartementen inrymda i lokaler utmed Strömgatan och Gustav Adolfs torg. Detsamma gäller riksgäldskontoret och riksdagens revisorers kansli. Statsrådsberedningen och övriga statsdepartement har sina lokaler i Staden mellan broarna. Härtill kommer domstolar och centrala ämbetsverk.

I den allmänna debatten har både före och efter riksbyggnadernas uppförande på Helgeandsholmen framförts olika förslag om byggnadernas förläggning till annan plats. Någon av de under 1800-talet främst diskuterade platserna — Riddarholmen, Operatomten, norra delen av Kungsträdgården och Skeppsholmen — har ånyo föreslagits.

Svenska Dagbladet utlyste 1964 en tävling om riksdagshusets placering, varvid vissa nya förslag framkom. Ett av arkitekt SAR *Robert Lundholm* framlagt och i skrivelse den 27 januari 1965 till riksgäldsfullmäktige ytterligare utvecklat principförslag avsåg ett till trakten söder om Slottsbacken (nuv. finska kyrkan och hovförvaltningen) förlagt riksdagshuskomplex. För riksdagshusändamål skulle nästan helt tagas i anspråk elva kvarter och anläggningen skulle begränsas förutom av Slottsbacken och Telegrafgränd i norr av Skeppsbron i öster, av Skottgränd—Köpmantorget—Köpmangatan i söder samt av Stortorget—Källargränd i väster, dock att bebyggelsen i kv. Aculus (Televerket) och/eller del av kv. Europa som utgöres av Tessinska palatset ej skulle införlivas med anläggningen.

På grundval av förslag från bankoutskottet (BaU 1961:4) beslöt 1961 års riksdag att bemyndiga riksbanksfullmäktige att vidta åtgärder för att säkerställa dispositionsrätten till en lämplig tomt för en ny riksbanksbyggnad. På hemställan av bankoutskottet (BaU 1963:32) förklarade riksdagen sig ej ha något att erinra mot att, därest kronan blev ägare till hela tomten i kv. Fyrmørsaren i Klara församling, tomten tills vidare reserverades för en ny riksbanksbyggnad.

I anslutning till diskussionen härom framförde förre stadsplanedirektören i Stockholm *Albert Lilienberg* i maj 1965 i pressen förslag om att båda riksbyggnaderna borde flyttas från Helgeandsholmen till nedersta Norrmalm, nämligen vid Brunkebergstorg, en plats som jämte Helgeandsholmen och Gustav Adolfs torg av Lilienberg ansågs vara den enda som kunde komma i fråga »så starkt som kravet numera är på närhet till statens ämbetsverk».

Helt nyligen har ytterligare ett förslag publicerats i pressen, nämligen ett av arkitekterna *Anders Jansson* och *Dick Sjöberg* offentliggjort förslag att bygga ett nytt riksdagshus, delvis på pelare, över nuvarande Nybroviken, som skulle bilda en förstorad Nybroplan. På nuvarande riksdagshusets plats på Helgeandsholmen skulle uppföras ett »kulturhus».

Även andra flyttningsförslag har förekommit.

Enligt styrelsens mening måste behovet av nära kontakter mellan regering och riksdag i en modern parlamentarism tillmätas avgörande betydelse vid bedömningen av frågan om förläggningen av riksdagens hus. Varje förslag att flytta riksdagshuset från Helgeandsholmen får ses mot bakgrunden av dels nu existerande förhållanden, dels överblickbara planer för framtiden.

Sedan det nuvarande riksdagshuset 1905 togs i bruk, har trakten söder och norr om Helgeandsholmen i allt större utsträckning tagits i anspråk av Kungl. Maj:ts kansli. Ett nät av dagliga kontakter har utvecklats mellan statsrådets ledamöter och riksdagen, mellan statsdepartementens tjänstemän och riksdagens samt mellan statsrådets ledamöter och departements-tjänstemän, som under tider då departementschefer vistas i riksdagshuset beger sig dit för föredragningar, närvaro vid uppvaktningar etc. Ett upplösande av dessa praktiska förutsättningar för både regerings- och riksdagsarbetets bedrivande framstår numera närmast som en omöjlighet.

Några planer föreligger ej på att flytta Kungl. Maj:ts kansli från trakten kring Helgeandsholmen. Tvärtom framstår Helgeandsholmen med hänsyn till pågående planering för ett inom Nedre Norrmalm utbyggt administrativt centrum såsom den alltmera utpräglade centralplatsen, med vilken förbindelserna ej blott såsom tidigare från Staden mellan broarna utan numera och i framtiden även från Nedre Norrmalm bör underlättas.

I den av byggnadsstyrelsen år 1964 avlämnade tryckta utredningen HUVUDSTAD uttalas (s. 31) följande: »Det är ej planens uppgift att ange enskilda organs läge. Endast en viss gruppering efter verksamhetens art kan och bör skisseras. Det centrala området *Nedre Norrmalm—Gamla stan—Riddarholmen* skall innehålla riksdagens och regeringens egna lokaler samt bör

inrymma de mest regeringsnära verksamheterna. Ett närmande av centrala ämbetsverk till Kungl. Maj:ts kansli är önskvärt. Gränserna mellan dessa organ påverkar i mindre utsträckning det dagliga arbetet. Kontaktfrekvensen är intensiv.»

En annan plats för riksdagens hus än Helgeandsholmen skulle sannolikt medföra ett mycket stort lokalbehov för alla regerings- och andra organ, som för sitt arbete är beroende av bekväma kommunikationer med riksdagen, med åtföljande kraftiga byggnadsinvesteringar utöver kostnaderna för ett nytt riksdagshus. Härtill kommer att flyttningen av riksdagens hus från denna trakt skulle betyda brytandet av en långvarig tradition.

Under sådana förhållanden anser styrelsen att den utredning, till vilken styrelsen i det följande äskar anslag och som med hänsyn till det tids- och arbetsprogram efter vilket grundlagberedningen arbetar bör igångsättas omgående, skall verkställas med utgångspunkt från att *riksdagens hus skall vara förlagt till Helgeandsholmen*.

Ny- eller ombyggnad?

Godtages de i det föregående anförda främst praktiska och ekonomiska skälen för att riksdagen skall vara kvar på Helgeandsholmen, anmäler sig genast frågan om ett nytt riksdagshus bör uppföras eller en ombyggnad ske av det nuvarande.

Redan ganska kort tid efter det nuvarande husets ibruktagande befanns huset vara opraktiskt och för litet. På 1930-talet hade kraven på bättre arbetsförhållanden för riksdagen och dess ledamöter vuxit sig så starka, att fullmäktige i riksgäldskontoret jämlikt beslut av riksdagen år 1936 tillsatte en kommitté, *R i k s d a g s h u s k o m m i t t é n*, som fick i uppdrag att inkomma med förslag angående ombyggnad av riksdagshuset. Det av kommittén avgivna förslaget till förändringar av riksdagshuset och dess omgivningar överlämnades till 1937 års riksdag, som emellertid på hemställan av bankoutskottet (BaU 1937: 66) anmodade riksgäldsfullmäktige att inkomma med ytterligare utredning i ämnet. Under riksdagsbehandlingen av kommitténs förslag uttalades från olika håll att ingen verklig lösning av den svenska riksdagens lokalfrågor stod att vinna med mindre än att ett alldeles nytt ändamålsenligt riksdagshus uppfördes.

Vid 1938 års riksdag beslöts en ombyggnad och modernisering av riksdagshuset, varigenom främst avsågs att vinna ökade utrymmen och förbättrade kommunikationer inom riksdagshuset. Vid denna ombyggnad, som ägde rum under åren 1938—1942, borttogs jämväl en del stenmonoliter och andra tyngande ornament på riksdagshusets tak.

Flera ombyggnadsförslag, av vilka några förutsätter att riksdagen tar jämväl riksbankens hus i anspråk, har därefter lagts fram. Styrelsen vill här endast erinra om några.

I samband med att riksgäldsfullmäktige under år 1953 upptog frågan om riksdagshusplanens ordnande till behandling, framlade arkitekten *Nils G:son Friberg* i ett föredrag inför fullmäktige ett idéförslag till ändring och ombyggnad av riksdags- och riksbankshuset. I anslutning härtill uppdrog fullmäktige åt en särskild delegation — *Helgeandsholmsdelegationen* — att vidare bereda ifrågavarande spörsmål. På hemställan av delegationen erhöll Friberg i februari 1954 riksgäldsfullmäktiges uppdrag att närmare utarbeta idéförslaget till en generalplan för Helgeandsholmens omdanande. Efter Fribergs fränfalle i april 1955 har på föranstaltande av delegationen de av Friberg utarbetade ritningarna m. m. efter vissa kompletteringar sammanställts i en broschyr, som utgetts av riksgäldsfullmäktige i december 1956. Fribergs förslag, som byggde på att riksbanken erhöll lokaler på annat håll och att riksdagen sålunda ensam skulle disponera byggnaderna på Helgeandsholmen, innebar bl. a. att den för riksdagshuset upplagda stommen, som byggts upp från Riksgatans höjdläge, horisontellt genombröts i Riksgatans plan och att den centrala hallen i riksdagshuset nedfördes till detta plan. Inom riksdagshuset skulle i huvudsak endast mittpartiet beröras. Biblioteket och restaurangen skulle flyttas till riksbankens hus, där endast längan utmed Riksgatan skulle tas i anspråk och återstoden rivas samt lämna plats för en park.

Med anledning av en skrivelse i oktober 1958 från författningsutredningen till riksgäldsfullmäktige angående vissa lokalfrågor i riksdagshuset, som ägde samband med spörsmålet om införandet av ett enkammersystem, uppdrog fullmäktige den 30 oktober 1958 åt arkitekten SAR, f. d. professorn vid Konstakademien *Sven Ivar Lind* att i samråd med representant för byggnadsstyrelsen m. fl. verkställa de utredningar av övervägande teknisk art som erfordrades såsom underlag för fullmäktiges bedömande av vissa av författningsutredningen uppställda spörsmål. Den 31 mars 1959 redovisade utredningsmännen resultatet av sitt arbete genom överlämnande av ett antal av professor Lind upprättade ritningar jämte tillhörande beskrivning innefattande ett preliminärt förslag till lösning av de problem utredningen avsett (SOU 1963: 19 bil. 10). Utredningen visade att det var möjligt att inom riksdagshuset anordna en ny plenisal med bekväm plats för ca 300 ledamöter ävensom för statsråden samt departements- och utskottstjänstemän. Enligt utredningsmännens förslag skulle den nya plenisalen anordnas inom det område i riksdagshusets södra del, som nu inrymmer andra kammarens plenisal jämte därtill anslutna sekundära utrymmen och ljusgårdar, vilket nödvändiggjorde utrivning av den inre del av huset som ligger inom södra gårdssystemet. I byggnadens norra del skulle första kammarens plenisal bibehållas och förslagsvis användas såsom partilokal och kongresssal. Några nämnvärda ingrepp i denna del av byggnaden skulle sålunda ej erfordras. Utskottsvåningen skulle lämnas i huvudsak intakt.

Ett annat förslag till lösning av riksdagens lokalproblem vid fortsatt förläggning på Helgeandsholmen återupptogs 1963 till studium av riksgäldsfullmäktige i samband med fullmäktiges utredning av riksdagsledamöternas bostadsfråga (BaU 1963: 29 s. 19). Vid denna utredning aktualiserades ett av arkitekten *Sigurd Lewerentz* tidigare vid den stora tävlingen om Nedre Norrmalm år 1931 framlagt förslag beträffande riksdagshusplanens (Rikspans) ordnande. I sitt tävlingsförslag hade Lewerentz bl. a. eftersträvat att genom två med Norrbro parallella flyglar i väster sluta det rum som bildas av Lejonbacken, Norrbro med Riksplan och Gustav Adolfs torg. Flyglarna tänktes fristående och placerade med fasaderna i linje med Arvfurstens

palats eller Malmtorgsgatan västra sida. Genom riksgäldsfullmäktiges beslut den 4 april 1963 ställdes medel till förfogande för att arkitekt Lewerentz skulle utarbeta ett modellförslag, varvid flyglarna förutsattes utnyttjade för riksdagens behov.

I samband med riksgäldsfullmäktiges nyssnämnda utredning av riksdagsledamöternas bostadsfråga behandlades inom utredningen, med hänsyn till sambandet mellan bostads- och arbetsrumsfrågorna, även olika ombyggnadsalternativ, om en enkammarriksdag skulle genomföras. Med utgångspunkt från det tidigare redovisade av professor Lind m. fl. i samband med författningsutredningen utarbetade förslaget till ombyggnad av riksdagshuset vid övergång till enkammarssystem utarbetade byggnadsrådet *Chr. Olrog* år 1963 ett andra alternativ. Enligt detta skulle andra kammarens plenisal ombyggas i enlighet med Linds förslag men utan foyer och med trappsystemet bibehållet. I stället för att tillskapa en ny kongress- och partisal skulle man ersätta första kammarens plenisal och de fyra smala gårdarna omkring denna med nybyggda arbetsrum i sex våningar kring en öppen gård. I en sådan nybyggnad skulle enligt Olrogs förslag kunna erhållas ca 175 enmansrum om vardera 10 kvm.

En översikt över olika av riksgäldsfullmäktige i här avsett sammanhang studerade möjligheter att anskaffa arbetsrum för riksdagens ledamöter har lämnats i bil. E till bankoutskottets utlåtande 1963: 29.

I april 1964 tillsatte de fyra största partierna en expertgrupp för undersökning av arbetsformerna för en enkammarriksdag med 350 ledamöter. I det betänkande som gruppen framlade i maj 1964 redovisas av *byggnadsrådet Olrog* och *professor Lind* år 1964 upprättade skisser, som med utgångspunkt från ovannämnda ombyggnadsförslag avser dels huvuddragen av en lösning av riksdagens lokalproblem genom ianspråktagande av riksbanksbyggnaden och omflyttningar i samband därmed (*Olrog*), dels en reviderad utredningsskiss beträffande möjligheterna att öka platsantalet i en sessionssal för enkammarriksdag (*Lind*).

Sammanfattningsvis anför expertgruppen med avseende på lokalfrågorna att det är förenat med betydande olägenheter och svårigheter att i den nuvarande riksdagshusbyggnaden anordna en plenisal med 350 ledamotsplatser och erforderligt antal statsrådsplatser.

Ett förslag att riva riksbyggnaderna på Helgeandsholmen och här uppföra ett nytt ändamålsenligt riksdagshus framfördes i april 1965 i pressen av professorn vid handelshögskolan i Stockholm *W. William-Olsson*. Utgående från att det är en praktisk omöjlighet att förlägga riksdagen till annan plats än Helgeandsholmen föreslog *William-Olsson* att man vid en nybyggnad skulle ge riksbankens nuvarande konstgjorda tomt en mot Strömmen anpassad form utan att därför minska vattenytorna. Eftersom det inte kunde anses nödvändigt att komma in i byggnaden på någon annan sida än den som vetter mot Riksgatan, kunde man enligt förslagsställaren låta en ny byggnad täcka hela tomten. Från sjösidan skulle detta innebära att huset steg upp direkt ur vattnet.

De nyttiga ytorna (= ytor som har dagsljus och duger till arbetsplatser) i en nybyggnad på den mot Strömmen anpassade riksbankstomten skulle komma att uppgå till ca 10 000 kvm eller 71 procent. Häremot svarar enligt förslagsställarens uppskattning f. n. i riksdagshuset ca 7 400 kvm eller 27 procent och i riksbankshuset 4 700 kvm eller 58 procent i respektive hus.

Härtill skulle komma en måttfull huvudbyggnad på riksdagshusets nuvarande tomt.

I den skisserade nybyggnaden på riksbankstomten skulle riksdagens plenisal förläggas till bottenvåningen. Utanför plenisalen skulle finnas en rymlig hall och en klubbvåning av mycket stora mått. I byggnaden skulle vidare inrymmas restaurang, pressläktare med pressrum, allmänhetens läktare samt ett riksdagshotell med 150 riksdagsledamotsbostäder eller arbetsrum med övernattningsutrustning i direkt anknötning till plenisalen, klubbtrum, restaurang och, genom en passage under Riksgatan, till riksdagens övriga lokaler.

Denna passage skulle mynna ut i en nedre hall i ett nytt hus på riksdagshustomten, i samma plan som ett stort parkeringsgarage och med hissar till arbetsrum för ledamöter, som ej kan ha dem i nybyggnaden på riksbankstomten.

Tanken på flygelbyggnader återkommer i ett av arkitekten *Sten Ramel* den 21 juni 1965 till riksgäldskontoret ingivet förslag, som reviderats år 1966. Detta förutsätter att det nuvarande riksdagshuset bibehålles som säte för riksdagen och berör inte den erforderliga ombyggnaden av själva riksdagshuset utan vill i stället enligt förslagsställaren »visa en naturlig möjlighet till tillbyggnad för de lokalutrymmen, vilka svårigen kan inrymmas i nuvarande byggnad, d. v. s. riksdagsmännens arbetsrum samt garage». Tillbyggnaden omfattar två låga flygelbyggnader framför riksdagshuset omslutande riksdagshusplanen, som förhöjts ca en meter i förhållande till omgivande mark. Under hela den förhöjda riksdagshusplanen föreslås parkeringsgarage med direkt anknötning till riksdagshuset. Flygelbyggnadernas höjd begränsas till 1½ våning utåt och 1 våning mot riksdagshusplan.

Flyglarnas övervåning avses ge ca 1 540 kvm nettooytor för arbetsrum, motsvarande ca 95 dubbelrumsenheter eller 135 enkelrumsenheter. Flyglarnas undervåning exklusive garage avses ge ca 570 kvm nettooytor för arbetsrum, motsvarande ca 35 dubbelrumsenheter och ca 45 enkelrumsenheter, samt ca 790 kvm nettooytor för andra utrymmen. Totala antalet arbetsrum skulle då uppgå till ca 130 dubbelrumsenheter och ca 183 enkelrumsenheter. En garageyta å 4 700 kvm skulle ge plats för ca 200 bilar. Det reviderade förslaget presenterades i pressen den 9 november 1966.

En jämförande teknisk-ekonomisk utredning erfordras

Förvaltningskontorets styrelse anser det vara nödvändigt att ett slutligt ställningstagande till frågan om nybyggnad respektive ombyggnad för riksdagens räkning på Helgeandsholmen föregås av en utredning som med utgångspunkt i grundlagberedningens premisser klarlägger och möjliggör en jämförelse mellan den disponibla ytan, kostnaderna och tidsåtgången vid genomförande av nybyggnads- respektive ombyggnadsalternativet.

I det föregående (s. [9]) har erinrats om 1963 års riksdags beslut enligt vilket riksdagen förklarade sig icke ha något att erinra mot att tomten i kv. Fyrmörsaren vid Brunkebergstorg tills vidare reserverades för en ny riksbanksbyggnad. I bankoutskottets av riksdagen godkända utlåtande 1965: 36 uttalade utskottet att arbetet med den nya riksbanksbyggnaden i kv. Fyrmörsaren borde intensifieras för att bereda riksdagen tillgång till riksbankens nuvarande byggnad.

I den debatt som förekom i riksdagens kamrar den 23 november 1966 med anledning av bankoutskottets förutnämnda utlåtande nr 47 angående utflyttning av riksdagsbiblioteket till kv. Vinstocken m. m. anfördes flera omständigheter som enligt styrelsens mening talar för att den jämförande utredning, varom nu är fråga, skall avse även riksbankens nuvarande hus och tomt. En sådan omständighet är de i och för sig befogade anspråken från riksdagsledamöternas sida på rimliga arbetsvillkor, en annan riksdagens beslut ovannämnda dag om riksdagens personalorganisation (KBaU 1966: 2), vilken i flera avseenden måste beaktas vid planeringen av riksdagens lokalbehov. Alldeles bortsett härifrån skulle en utredning av här avsett slag knappast kunna bedrivas tillräckligt förutsättningslöst, om frågan om nyttjandet av riksbankens tomt skulle hållas utanför densamma. Det förtjänar i detta sammanhang framhållas att prisnämnden, som bedömt den innevarande år avgjorda idétävlingen om Sergels torg, i sitt utlåtande uttalar att »det övervägande antalet tävlande har lagt riksbanken i det i programmet angivna läget mot Brunkebergstorg, och det har visat sig fullt möjligt att med denna disposition åstadkomma goda lösningar som tillgodoser riksbankens funktionskrav och samtidigt markerar dess dignitet».

Vid utredningen bör därjämte prövas det i det föregående (s. [6]) omnämnda förslaget att genom i riksdagshusplanen nedsänkta huskroppar eller på annat sätt, t. ex. genom flygelbyggnader, få fram för riksdagsledamöternas behov erforderligt antal arbetsrum samt parkeringsutrymmen för deras bilar.

En sådan utredning bör ge en säker vägledning för ett omdöme i huvudfrågan: Skall riksbyggnaderna behållas eller ej? Som exempel på frågeställningar som utredningen närmare bör klarlägga kan nämnas att en mycket preliminär bedömning, som styrelsen redan låtit genomföra, ger vid handen att man vid en ombyggnad av riksbyggnaderna, efter justering av Fribergs i det föregående (s. [11]) nämnda förslag med hänsyn till de av grundlagberedningen angivna premisserna, skulle få ett tillskott av ca 1 000 kvm i yta. En nybyggnad skulle enligt samma bedömning ge en ytökning av ca 9 000 kvm eller i rumsenheter 1 400 rum (i storlek $3,5 \times 4,5$ m) mot 720 vid en ombyggnad. Förklaringen till dessa anmärkningsvärda siffror torde ligga i det nuvarande riksdagshusets mycket slösaktiga planutformning med stora trapphallar, tjocka murar och höga rumshöjder.

Lägger man härtill i båda alternativen tvåvåningsflyglar torde ytterligare 150 mindre rum à 10 kvm kunna utvinnas om flyglarna sträcker sig utefter riksdagshusplanens kortsidor.

Vid en nybyggnad torde garageplatser kunna ordnas för ca 600 bilar och därjämte lokaler för bokmagasin o. d.

En ombyggnad torde ta en tid av minst fem år. Av dessa lär riksdagen ej kunna använda byggnaden under de två à tre år ombyggnaden pågår.

En nybyggnad torde ta en tid av minst sex à sju år inklusive utarbetande

av program för en tävling om riksdagshusets närmare planering och utseende. Av denna tid torde fyra å fem år åtgå för rivning och byggande.

Styrelsen vill understryka att den föreslagna utredningen rörande nybyggnadsalternativet givetvis inte skall avse någon detaljutformning beträffande planlösningen eller den estetiska utformningen av ett nytt riksdagshus. Utredningen skall endast, med beaktande av grundlagberedningens premisser och riksdagens uttalanden i olika sammanhang om förbättring av ledamöters, förvaltningsorgans och arbetstagares arbetsvillkor inom riksdagen m. m., utarbeta översiktsplaner och tillhandahålla betryggande siffror, så att en riktig jämförelse kan göras mellan ombyggnads- och nybyggnadsalternativet. Till grund för utredningen beträffande ombyggnadsalternativet kan läggas redan existerande förslag justerade med hänsyn till författningsreformen m. m.

En sådan utredning kommer dessutom att vara ett led i utarbetandet av ett program för en tävling om en slutgiltig lösning av hela problemkomplexet.

Oavsett om nybyggnads- eller ombyggnadsalternativet blir det definitiva, måste övergångsvis lokaler anskaffas för riksdagen under den tid byggnadsarbetena pågår. I det tidigare (s. [11]) omnämnda år 1959 av professor Lind m. fl. avgivna preliminära ombyggnadsförslaget (SOU 1963: 19 s. 197) diskuterades två huvudalternativ, nämligen dels att ombyggnaden skulle utföras medan tvåkammerssystemet fanns kvar (alt. A), dels att ombyggnaden skulle ske efter det att sista riksdagen med två kamrar åtskillts och alltså ett enkammerssystem redan trätt i funktion (alt. B). Utredningsmännen stannade för alt. B och fann härvid rikssalen på slottet vara den från olika synpunkter lämpligaste lokalen för riksdagsplena under ombyggnadstiden intill dess den nya plenisalen kunde tas i bruk. Enligt vad utredningsmännen hade inhämtat syntes möjlighet föreligga att för riksdagens räkning under övergångstiden få disponera rikssalen och vissa angränsande rum och att få utföra vissa för riksdagsarbetet erforderliga provisoriska anordningar i nyssnämnda lokaler.

Enligt styrelsens mening kan man utgå ifrån att störningarna för riksdagsarbetet även vid en ombyggnad blir så stora att lokaler för riksdagens räkning under byggnadstiden måste uppbringas på annat håll. Denna fråga måste emellertid utredas närmare, inte minst med hänsyn till att 1959 års nyss angivna utredning baserades på ett ledamotsantal av 300 mot grundlagberedningens nu förutskickade ca 350. Även lokalbehovet för riksdagens utskott och personal m. m. samt behovet av tekniska hjälpmedel under övergångstiden måste penetreras i god tid.

Vad angår lokalfrågorna under övergångstiden bör ett nära samråd äga rum mellan förvaltningskontoret och byggnadsstyrelsen med hänsyn bl. a. till byggnadsstyrelsens ställning såsom ansvarig central myndighet för planeringen och utformningen av det statliga förvaltningscentrum för vilket i

korthet redogjorts i det föregående. Förvaltningskontoret har redan försäkrat sig om byggnadsstyrelsens medverkan vid lösningen av övergångsproblemen.

Med hänsyn till vad nu anförts anser förvaltningskontorets styrelse att den för huvudfrågan nybyggnad—ombyggnad av riksdagens hus tilltänkta jämförande utredningen jämväl bör avse riksdagens lokalproblem och därmed sammanhängande frågor under den på grund av byggnadsarbetena ofrånkomliga övergångstiden.

Det är självklart att redan den här avsedda grundläggande jämförande utredningen medför behov av kontakter med olika statliga och kommunala organ. Staten förfogar över eget sakkunnigt organ för fysisk planering — byggnadsstyrelsen — som dock ej handlägger riksdagens och riksbankens byggnadsfrågor. Med hänsyn till byggnadsstyrelsens centrala roll vid lokalplaneringen för statliga ändamål i trakten kring Helgeandsholmen samt till denna myndighets resurser har ett samarbete redan etablerats mellan förvaltningskontoret såsom ansvarigt förvaltningsorgan i fråga om riksdagens byggnadsfrågor och byggnadsstyrelsen inför utredningen av de betydelsefulla frågor det här gäller. De närmare formerna för detta samarbete vid bifall till förevarande framställning skall ytterligare övervägas. Självfallet bör utredningsarbetet även bedrivas i kontakt med Stockholms stad.

Styrelsen vill i detta sammanhang understryka vikten av att utredningsarbetet utan avkall på tillförlitlighetskravet bedrives skyndsamt.

Kostnadsfrågor

En teknisk-ekonomisk jämförande utredning som här avses torde även om den bedrives målmedvetet och skyndsamt kräva en tid av inemot ett år. Den bör därför påbörjas snarast.

Vid styrelsens kostnadsberäkningar, som skett med biträde av byggnadsteknisk expertis, har styrelsen särskilt beaktat *dels* lönekostnaderna för den erforderliga utredande personalen av olika kategorier (arkitekter, byggnadsingenjörer, konstruktörer, arbetsbeskrivare, kostnadsberäknare), *dels* kostnaderna för kontorslokaler, värme, lyse, telefon, skrivhjälp m. m. inklusive viss medelsreserv, *dels* det uppskattade medelsbehovet för viss programmering (s. [15]) samt för delvis oförutsedda men i allt fall nödvändiga sekundärutredningar som en huvudutredning av detta slag kan medföra och som det är klokt att redan nu beakta. Som exempel på sådana sekundära utredningar som kan aktualiseras må nämnas frågor avseende anordningarna för riksdagen under övergångstiden och frågan om riksdagens hus skall uppvärmas elektriskt eller med olja.

Styrelsen beräknar med hänsyn till det anförda följande utredningskostnader:

löner	300 000 kr.
kontorslokaler, värme, lyse, telefon, skrivhjälp och viss reserv	330 000 kr.
programmering samt oförutsedda utgifter	315 000 kr.
eller tillhoppa	945 000 kr.

Anslaget torde böra anvisas såsom reservationsanslag på tilläggsstat.

Hemställan

Under återopande av det anförda får styrelsen för riksdagens förvaltningskontor *hemställa* att bankoutskottet måtte

dels utverka riksdagens bemyndigande för styrelsen för riksdagens förvaltningskontor att med hänsyn till eventuell övergång till enkammarsystem m. m. föranstalta om en teknisk-ekonomisk jämförande utredning av riksdagens lokalfrågor jämte viss programmering i enlighet med de riktlinjer som styrelsen i det föregående föreslagit,

dels föreslå riksdagen att besluta att utredningen skall bedrivas med utgångspunkt från att riksdagens hus skall vara förlagt till Helgeandsholmen,

dels föreslå riksdagen att för utredningens genomförande på tilläggsstat för innevarande budgetår ställa ett reservationsanslag å 945 000 kr., förslagsvis benämnt Utredning angående riksbyggnaderna på Helgeandsholmen, till styrelsens förfogande.

I handläggningen av förevarande ärende har deltagit, förutom under-tecknad ordförande, ledamöterna Wårnberg, Augustsson, Sterne, Kristensson och Östrand samt suppleanten Larsson.

Stockholm den 6 december 1966

RIKSDAGENS FÖRVALTNINGSKONTOR

På styrelsens vägnar

SIGURD LINDHOLM

/Sture Lannefjord

Till Riksdagens Bankoutskott

I skrivelse den 21 december 1966 har bankoutskottet anhållit att fullmäktige i riksbanken ville avgiva yttrande över framställning från styrelsen för riksdagens förvaltningskontor angående anslag till jämförande teknisk-ekonomisk utredning beträffande ny- respektive ombyggnad av riksdagens hus m. m., i vad skrivelsen gäller frågan huruvida den planerade utredningen skall avse även riksbankens nuvarande hus och tomt.

Med anledning härav får fullmäktige anföra följande.

Såsom riksdagens förvaltningskontor i sin skrivelse omnämnt beslöt 1962 års riksdag (B:oU:s utl. 1962: 4, punkt 3) att bemyndiga bankofullmäktige att, med beaktande av vad utskottet i sagda utlåtande anfört, vidtaga åtgärder för att säkerställa dispositionsrätten till en lämplig tomt för en ny riksbanksbyggnad. Frågan hade aktualiserats av statsrevisorerna i deras år 1961 avgivna berättelse. Med anledning av revisorernas uttalande anförde fullmäktige i skrivelse till bankoutskottet den 10 januari 1962 att fullmäktige, om riksdagen ansåge sig behöva för egen del ta i anspråk riksbankshuset, givetvis vore beredda att söka lösa riksbankens lokalfråga på annat sätt. Eftersom då pågående underhandlingar om markdispositionen på Nedre Norrmalm enligt fullmäktiges mening gjorde det nödvändigt att omedelbart bevaka möjligheterna att där erhålla en tomt, hade fullmäktige vidtagit vissa åtgärder för deltagande i dessa underhandlingar. — När sedan fullmäktige framlade förslag rörande dispositionen av riksbanksvinsten för år 1961 (skrivelse till bankoutskottet den 1 mars 1962, vilken bifogats utskottets utl. 1962: 13), föreslog fullmäktige att 50 milj. kronor skulle avsättas till en riksbankens byggnadsfond med erinran om revisorernas yttrande och under framhållande av att man borde »räkna med möjligheten av att riksbanken inom en relativt nära framtid blir tvingad att anskaffa en ny fastighet för huvudkontoret».

I skrivelse till bankoutskottet den 7 november 1963, vilken vidfogats utskottets utlåtande 1963: 32, redogjorde fullmäktige för de verkställda undersökningarna, vilka resulterat i förslag om att kv. Fyrmörsaren i Klara församling skulle reserveras för en ny riksbanksbyggnad. Fullmäktige uttalade i skrivelsen att fullmäktige, som fann att den ifrågavarande tomten vore väl lämpad för ändamålet, ville för sin del tillstyrka förslaget. Riksdagen förklarade också på fullmäktiges av utskottet tillstyrkta hemställan, att riksdagen icke hade något att erinra mot att, därest Kronan bleve ägare till hela sagda tomt, denna tillsvidare reserverades för ändamålet, och bemyndigade fullmäktige att i avvaktan på definitivt beslut i frågan om förläggning av riksbankens huvudkontor låta verkställa erforderliga förberedande undersökningar för den ifrågasatta bebyggelsen av tomten.

Sedan äganderätten till hela tomten övergått till Kronan har en öppen arkitekttävling om förslag till utformning och bebyggelse å kv. Fyrmörsaren och omgivande kvarter varit utlyst. Tävligen har numera avgjorts

och första pris har tilldelats ett av professorn i arkitektur vid Tekniska högskolan Peter Celsing m. fl. författat förslag.

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har frågan om en eventuell flyttning av riksbankens huvudkontor från Helgeandsholmen aktualiserats av statsrevisorerna. Fullmäktige gjorde också i sitt yttrande över vad statsrevisorerna anfört flyttningen beroende av om riksdagen ansåge den nuvarande riksbanksbyggnaden nödvändig för att tillgodose riksdagens eget lokalbehov. De åtgärder som riksbanken sedermera efter bemyndigande av riksdagen vidtagit har dikterats av strävan att kunna tillmötesgå riksdagen om denna beslöt ett övertagande av riksbankshuset.

Fullmäktige är självfallet fortfarande beredda att medverka, därest riksdagen finner sig ha behov av riksbankshuset. Under sådant förhållande har fullmäktige icke heller något att invända mot att den av riksdagens förvaltningskontor föreslagna utredningen kommer att omfatta även riksbankshuset. Detsamma gäller om utredningen under sitt arbete skulle finna, att riksdagens lokalfråga icke lämpligen kan lösas annorledes än genom att riksdagen för eget ändamål disponerar riksbankens byggnad.

Fullmäktige vill emellertid framhålla att det med hänsyn till den oviss- het som råder beträffande planeringen av Nedre Norrmalm kan förutsät- tas, att det kommer att dröja längre tid än vad som från början var be- räknat, innan en ny riksbanksbyggnad i kv. Fyrmörsaren skulle kunna hinna bli färdigställd och tas i bruk. När en inflyttning skulle kunna ske kan för dagen ej angivas, men man torde ha anledning räkna med att den under alla förhållanden komme att dröja till långt in på 1970-talet. Skulle det förslag till ändringar i planeringen rörande Nedre Norrmalm, som framlagts av arkitekterna Erskine, Geisendorf och Tengbom, anses böra närmare utredas, kommer en sådan utredning att i hög grad beröra kv. Fyrmörsaren och i så fall lär frågan om tomtens lämplighet för ett nytt riksbankshus kräva förnyade undersökningar — om över huvud någon tomt kommer att stå till förfogande. Under alla förhållanden måste man utgå från att det skulle komma att dröja åtskilliga år, innan riksdagen kan utnyttja den nuvarande riksbanksbyggnaden för att tillgodose riksdagens egna lokalbehov. Vid bedömande av frågan måste man även räkna med att det måste ta något år att verkställa de ombyggnadsarbeten som oundgängligen blir erforderliga för att byggnaden lämpligen skall kunna utnyttjas av riksdagen.

I dagens läge är alltså tidpunkten, då riksbanken skulle kunna avflytta från nuvarande byggnad å Helgeandsholmen oviss, något som en utredning beträffande riksdagens lokalfråga har att beakta. Frågan kan visserligen åtminstone delvis komma att klarna under utredningens gång, sedan Stockholms stad avgjort svävande frågor beträffande stadsplaneringen av området mellan Sergels torg och Gustav Adolfs torg, men även sedan så skett, återstår andra oavgjorda och svårlösta problem, t. ex. bl. a. rörande finansieringen av den föreslagna speciella »kulturdelen» av bebyggelsen vid torget, som kan befaras komma att ytterligare fördröja bebyggelsens genomförande.

Riksbanken har för egen del icke något intresse av att avflytta från den nuvarande riksbanksbyggnaden. Fullmäktige utgår från att riksbankens behov av ändamålsenliga lokaler för bl. a. sedelräkningen och tillfredsstäl- lande säkerhetsanordningar för in- och urlastning av värden genom vissa omändringsarbeten skall kunna tillgodoses och avser att närmare utreda dessa möjligheter.

Önskemålet från fullmäktiges sida att huvudkontoret får kvarligga på nuvarande plats är främst dikterat av att läget ur många synpunkter är fördelaktigt. Riksbankens ledning måste uppehålla mycket nära kontakter med riksdagen och med den centrala statsförvaltningen. Det fria läget är också ur säkerhetssynpunkt lämpligt, även om såsom ovan berörts vissa åtgärder behöver vidtagas för att förbättra de nu förefintliga säkerhetsanordningarna. Det kan ifrågasättas om förutsättningarna i detta avseende kan bli lika goda i kv. Fyrmörsaren.

Sammanställningsvis vill fullmäktige anföra, att fullmäktige i och för sig icke har något att invända mot att frågan om ett eventuellt utnyttjande av riksbankens tomt och byggnad för riksdagens ändamål kommer att ingå i det begärda utredningsuppdraget, men att detta ej får uppfattas som uttryck för ett *önskemål* för riksbanken att avflytta från Helgeandsholmen, och vidare att fullmäktige i nuvarande läge med avseende på stadsplanefrågan för Nedre Norrmalm ej kan ange om och när ett nybygge för riksbanken kan komma till utförande där. Enligt fullmäktiges mening bör starka skäl kunna åberopas från utredningens och riksdagens sida som grund för en lösning av riksdagens egen lokalfråga, helt eller delvis, genom utnyttjande av riksbanksbyggnaden, om man skall kunna motivera den tidsutdräkt och de höga kostnader, som en dylik lösning skulle medföra.

Stockholm den 26 januari 1967

Å Fullmäktiges vägnar:

KRISTER WICKMAN

/ Karin Winberg